

ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Όψεις της ετερότητας: διαχείριση του «Άλλου»

Κοντογιάννη Διον., Διδάσκουσα Π.Τ.Δ.Ε., Παν. Κρήτης

Περίληψη

Στα πλαίσια μιας ευρύτερης έρευνας και με παράδειγμα την ιστορία του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ρεθύμνου, του αρχαιότερου εν ενεργεία σχολείου της πόλης του Ρεθύμνου, επιχειρούμε να φωτίσουμε τις διάφορες όψεις που μπορεί να πάρει ο Άλλος, ο διαφορετικός, ο έτερος, καθώς ανάλογα με τις εκάστοτε κοινωνικοπολιτισμικές συνθήκες και τις δυναμικές που αναπτύσσονται σε διάφορες χρονικές στιγμές προβάλλονται ως κυρίαρχα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της ταυτότητάς του, όπως η θρησκεία του, η εθνοπολιτισμική ή κοινωνικο-οικονομική του προέλευση, οριοθετώντας συγχρόνως και την ετερότητα. Αντικείμενο της παρούσας εισήγησης αποτελεί η μελέτη της κοινωνικής διαφοράς μεταξύ των μαθητών του συγκεκριμένου σχολείου και ιδιαίτερα η μελέτη της διαχείρισής της από την πολιτεία και από τους ίδιους τους συντελεστές της εκπαίδευσης.

1. Εισαγωγή

Η παρούσα εισήγηση είναι μέρος μιας ευρύτερης έρευνας που διεξάγουμε με σκοπό αφενός να φωτίσουμε τις διάφορες μορφές που μπορεί να πάρει Άλλος, ο διαφορετικός, ο έτερος, και αφετέρου να αναδείξουμε τη διαχείριση αυτής της διαφορετικότητας, η οποία ανάλογα με τις κοινωνικοπολιτισμικές συγκυρίες του ιστορικού γίνεσθαι γίνεται είτε θρησκευτική είτε φυλετική είτε κοινωνική είτε πολιτισμική.

Με παράδειγμα την ιστορία του 1ου Δημοτικού Σχολείου Ρεθύμνου, γνωστού και ως Τούρκικου, του αρχαιότερου εν ενεργεία σχολείου της πόλης του Ρεθύμνου, θα επιχειρήσουμε στη συγκεκριμένη παρουσίαση να εστιάσουμε στην κοινωνική διαφορά, στο πώς εμφανίζεται και στο πώς την διαχειρίζονται η πολιτεία και οι συντελεστές της εκπαίδευσης. Επιλέξαμε ως παράδειγμα το συγκεκριμένο σχολείο γιατί η ιστορία του παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αφού, αν μπορούσαμε να συγκεντρώσουμε σε μια συγχρονική διάσταση τους μαθητές που έχουν φοιτήσει σε αυτό, από την ίδρυσή του μέχρι σήμερα, θα διαπιστώναμε έντονες αντιθέσεις και διαφορές μεταξύ τους ως προς την κοινωνικοπολιτισμική, εθνοτική και θρησκευτική τους ταυτότητα.

2. Ιστορία του Σχολείου

Η ιστορία του σχολείου ξεκινάει το 1795 όταν η Κρήτη ήταν υπό τουρκική κατοχή. Ο Τούρκος δωρητής του σχολείου το οικοδόμησε με σκοπό να λειτουργήσει ως τούρκικο παρθεναγωγείο, όπως μαρτυρά και η μαρμάρινη τούρκικη επιγραφή⁴⁶⁷ που βρίσκεται πάνω από τη δυτική εξώπορτα του σχολείου.

Ως τετρατάξιο μικτό μουσουλμανικό Δημοτικό Σχολείο επαναλειτούργησε το 1899 επί Κρητικής Πολιτείας στο σημερινό κτίριο το οποίο οικοδομήθηκε το 1880-1890 για να αντικαταστήσει το παλαιό κτίριο του 1795 (Κρυοβρυσανάκης 2006,244). Το 1901 το μικτό Δημοτικό με το υπ' αριθμ' 103 Νομοθετικό Διάταγμα (Επισ. Εφημ. 67/Β/03-09-1901) διαιρέθηκε σε αρρεναγωγείο και παρθεναγωγείο και το εν λόγω σχολείο στέγασε το

⁴⁶⁷ Η ακριβής απόδοση στα ελληνικά της επιγραφής είναι η εξής: «Αυτό το σχολείο το έκαμε ο Κλάφας Εδεχέμ Μπέης και το δώρισε στην Παιδεία για να διαβάζουν (φοιτούν) τα θηλυκά παιδιά. Οι επισκέπτες και αυτοί που θα διδάξουν ας εύχονται για τη σωτηρία μου. 1210 μήνας Μουχαρέμ (1795 μ.Χ.)» (Δερεδάκης 2005, 18)

Μουσουλμανικό παρθεναγωγείο μέχρι την αποχώρηση των μουσουλμάνων από την Κρήτη το 1924.

Έτσι ο πρώτος μαθητικός πληθυσμός που φοίτησε στο σχολείο μετά την απελευθέρωση της Κρήτης από τους Τούρκους και επί Κρητικής Πολιτείας (1898-1913) ήταν μουσουλμάνοι μαθητές και συγκεκριμένα μαθήτριες που σύμφωνα με το Σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας (1899) κατείχαν την Κρητική ιθαγένεια, αφού διέμεναν στην Κρήτη και το μόνο στοιχείο που τους διαφοροποιούσε από την κυρίαρχη ομάδα της εποχής ήταν το θρήσκευμά τους. Στην περίοδο, δηλαδή, της Κρητικής Πολιτείας, όπου δεν είναι ακόμη έντονη η συνείδηση της έννοιας του έθνους – κράτους και που η νεοσύστατη Πολιτεία προσπαθεί να οργανωθεί σε κράτος, παρατηρούμε ότι η μόνη ετερότητα που αναγνωρίζεται μεταξύ των πολιτών της είναι η θρησκευτική.

Ωστόσο εκείνο που αξίζει να σημειωθεί είναι ότι την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας υπήρχε σεβασμός και αναγνώριση της θρησκευτικής ετερότητας που ακόμη και αν έκρυβε μια μορφή συμβιβασμού των χριστιανών έναντι των επί αιώνες κατακτητών τους, έδειχνε και ένα μεγαλείο, καθώς κατοχύρωνε θεσμικά τους μουσουλμάνους να διδάσκουν στα παιδιά τους τη γλώσσα και τη θρησκεία τους, στα πλαίσια του κανονικού εκπαιδευτικού συστήματος με δαπάνες της ίδιας της Πολιτείας είτε φοιτώντας σε σχολεία ετερόθρησκων που είχαν ιδρυθεί αποκλειστικά γι' αυτούς είτε σε χριστιανικά σχολεία στα οποία διατίθονταν ετερόθρησκος δάσκαλος για να τους διδάσκει τη γλώσσα και τη θρησκεία τους.

Στη συνέχεια με την αποχώρηση των μουσουλμάνων από την Κρήτη (1924) στο μουσουλμανικό παρθεναγωγείο συστεγάστηκαν στο τέλος του σχολικού έτους 1924-1925 τα χριστιανικά σχολεία Αρρένων, Θηλέων και το Ανώτερο Θηλέων (Κασσιμάτης 1953, 112) που το 1929 (Ν. 4397/1929 ΦΕΚ 309/24-8-1929) έγιναν μικτά και μετονομάστηκαν σε 1^ο, 2^ο και 4^ο Δημοτικό αντίστοιχα (ΦΕΚ 434/14-12-1929). Η συνύπαρξη των τριών σχολείων διήρκεσε μέχρι το 1933, όπου το 2ο Δημοτικό Σχολείο μετεστεγάστηκε σε σύγχρονο κτίριο στη νέα πόλη του Ρεθύμνου και στο εν λόγω σχολείο παρέμειναν το 1ο Δημοτικό στο ισόγειο και το 4ο Δημοτικό στον πρώτο όροφο.

Την περίοδο της συνύπαρξης των δύο σχολείων από το 1933 μέχρι και το 1972, που τα δύο σχολεία συγχωνεύονται σ' ένα σχολείο με την επωνυμία 1^ο 8/θέσιο Δημοτικό Σχολείο Ρεθύμνου (ΦΕΚ 426/14-6-1972), διαφαίνεται (όπως θα δείξουμε και στην συνέχεια) ότι μεταξύ των μαθητών των δύο σχολείων υπήρχε κοινωνική διαφοροποίηση. Η σχολική περιφέρεια που απευθυνόταν το 4^ο Δημοτικό ήταν το Δυτικό Ρέθυμνο, μια αρκετά υποβαθμισμένη κοινωνικοοικονομικά περιοχή, ενώ το 1^ο Δημοτικό απευθυνόταν στο Ανατολικό Ρέθυμνο, μια περιοχή που αποτελούσε τον κύριο εμπορικό άξονα της πόλης και συνεπώς κατοικούνταν κυρίως από εμπόρους, την αστική τάξη της πόλης. Στη συγκεκριμένη περίοδο, δηλαδή μετά την αποχώρηση των μουσουλμάνων, η ετερότητα αλλάζει και ενώ οι μαθητικοί πληθυσμοί που φοιτούσαν στο σχολείο ήταν πλέον εθνοτικά και θρησκευτικά ομοιογενείς, κοινωνικοπολιτισμικά παρουσίαζαν αποκλίσεις και έτσι η διαφορά γίνεται κοινωνική.

Με τη συγχώνευση των δύο σχολείων το 1972 και τη παράλληλη οικονομική ανάπτυξη της περιοχής εξαιτίας του τουρισμού η ταξική διαφοροποίηση εξομαλύνεται για να φτάσουμε στο 1992 και την είσοδο στην Ελλάδα αλλοδαπών μαθητών, που αλλάζει πάλι το μαθητικό προφίλ του συγκεκριμένου σχολείου. Αυτή τη φορά κυριαρχεί η εθνοπολιτισμική ανομοιογένεια μεταξύ των μαθητών, καθώς τη σχολική χρονιά 2006-2007 το 62% των μαθητών είναι αλλοδαποί, κυρίως μαθητές αλβανικής καταγωγής. Με άλλα λόγια η ετερότητα εστιάζεται πλέον στην εθνοπολιτισμική προέλευση των μαθητών.

Στην ιστορία λοιπόν του Τούρκικου Σχολείου η διαφορά εντοπίζεται καταρχήν στην περίοδο της Κρητικής Πολιτείας και εστιάζεται στο θρησκευτικό επίπεδο. Στη συνέχεια, στην περίοδο μετά την μικρασιατική καταστροφή και την ανταλλαγή των πληθυσμών μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1960 αλλάζει και από θρησκευτική γίνεται κοινωνική, για να αλλάξει πάλι στη δεκαετία του 1990, που η Ελλάδα μετεξελίσσεται σε χώρα υποδοχής μεταναστών, και ο έτερος παίρνει τη μορφή του εθνοπολιτισμικού Άλλου. Στα πλαίσια της παρούσας παρουσίασης, θα επικεντρωθούμε – όπως έχουμε ήδη αναφέρει – στην δεύτερη περίοδο από τη δεκαετία του 1930 μέχρι και το τέλος τη δεκαετία του 1960, όπου η

ετερότητα εστιάζεται στην κοινωνικοοικονομική διάσταση μεταξύ των μαθητών και ο διαφορετικός αποκτά κοινωνικά χαρακτηριστικά.

Ενημερωτικά αναφέρουμε ότι η πρώτη περίοδος κατά την οποία η διαφορά εστιάζεται στη θρησκεία αναλύθηκε και παρουσιάστηκε ως ανακοίνωση σε προηγούμενο συνέδριο (βλ. Κοντογιάννη, 2007).

3. Μεθοδολογία

Οι αναλύσεις που θα ακολουθήσουν στηρίζονται σε πρωτογενές υλικό που συλλέξαμε και αφορά στη λειτουργία και εν γένει πορεία του 1ου και του 4ου Δημοτικού Σχολείου κατά την περίοδο της συνύπαρξής τους στο κτίριο του Τούρκικου σχολείου από το 1933 μέχρι και το 1972.

Συγκεκριμένα οι πηγές και το είδος του πρωτογενούς υλικού από τα οποία αντλήσαμε τα δεδομένα μας είναι:

- Τα Μαθητολόγια του 1ου και του 4ου Δημοτικού Σχολείου από το 1935 / 36 μέχρι το 1971 / 72 και άλλο αρχειακό υλικό τα οποία βρέθηκαν στο αρχείο του 1ου Δημοτικού Σχολείου.
- Τα Πρακτικά του Περιφερειακού Υπηρεσιακού Συμβουλίου Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης (ΠΥΣΠΕ) και του Νομαρχιακού Υπηρεσιακού Συμβουλίου Διεύθυνσης Εκπαίδευσης (ΝΥΣΔΕ) τα οποία βρέθηκαν στο αρχείο της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Ρεθύμνου.
- Αναμνήσεις και βιώματα των πιο σύγχρονων μαθητών της εξεταζόμενης περιόδου τα οποία συλλέχτηκαν με προσωπικές συνεντεύξεις.

Για την ανάλυση των παραπάνω δεδομένων χρησιμοποιήθηκε κυρίως περιγραφική στατιστική, απλές κατανομές συχνοτήτων και ανάλυση περιεχομένου.

4. Κοινωνικο-οικονομική κατάσταση των μαθητών των δύο σχολείων

Για να δείξουμε την κοινωνική διαφορά που παρουσιάζεται μεταξύ των μαθητών του 1^{ου} και του 4^{ου} Δημοτικού Σχολείου επιχειρήσαμε να μελετήσουμε την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση των μαθητών μέσα από δύο χαρακτηριστικές παραμέτρους: τον τόπο μόνιμης κατοικίας των μαθητών και το επάγγελμα του πατέρα. Οι πληροφορίες αυτές συλλέχτηκαν, όπως ήδη αναφέρθηκε, από τα μαθητολόγια των δύο σχολείων για τα σχολικά έτη από το 1935/36 μέχρι και το 1971/72.

4.1. Τόπος κατοικίας

Την περίοδο της συνύπαρξης των δύο σχολείων η κατανομή των κατοικιών των μαθητών της παλιάς πόλης ήταν ανάλογη της ευδιάκριτης πολεοδομικής διάκρισης που παρουσίαζε η μορφολογία της πόλης: στο Ανατολικό Τμήμα που εκτείνεται από την οδό Ν. Φωκά μέχρι την προκουαία και στο Δυτικό Τμήμα που εκτείνεται από την οδό Ν. Φωκά μέχρι το Φρούριο της «Φορτέτζας» και τη Νομαρχία. Το 1^ο Δημοτικό Σχολείο απευθυνόταν στους μαθητές που κατοικούσαν στο Ανατολικό Ρέθυμνο και το 4^ο Δημοτικό στους μαθητές που κατοικούσαν στο Δυτικό Ρέθυμνο.

Μελετώντας κανείς πολεοδομικά τόσο το Ανατολικό όσο και το Δυτικό Ρέθυμνο διαπιστώνει καταρχήν για το Ανατολικό Ρέθυμνο ότι στη φυσιογνωμία του συμπυκνώνεται και αποκρυσταλλώνεται όλη η ιστορία της πόλης. Τα κύρια ιστορικά κτίρια της Βενετοκρατίας, της Τουρκοκρατίας αλλά και τα μεγαλόπρεπα, διώροφα, με υπαίθρια εσωτερική αυλή Νεοκλασικά κτίσματα βρίσκονται σ' αυτό το τμήμα του Ρεθύμνου. Ακόμη στην περιοχή υπήρχε μεγάλη συγκέντρωση βιοτεχνιών και χονδρεμπορίου, αλλά και ανάπτυξη του καθημερινού εμπορίου, με αποτέλεσμα να συγκεντρώνει και την εμπορική κίνηση της πόλης (Ζήβας 1998, 10-16). Όλα αυτά μαρτυρούν ότι το Ανατολικό Ρέθυμνο αποτελούσε το κέντρο της πόλης και συγκέντρωνε την τότε αστική τάξη του Ρεθύμνου.

Η άλλη πλευρά της οδού Ν. Φωκά που εκτείνεται το Δυτικό Ρέθυμνο δεν παρουσιάζει ιδιαίτερα ιστορικά κτίρια, πλην του Φρουρίου της «Φορτέτζας», διακρίνεται για τα μικρά δρομάκια και αποτελεί σχεδόν αποκλειστικά περιοχή κατοικίας. Οι κατοικίες όμως σε αυτή την περιοχή είναι κτισμένες συνήθως σε μικρά οικοπέδα, είναι ισόγειες με ολοκληρωτική απουσία της υπαίθριας αυλής, κολλητά η μία δίπλα στην άλλη, με

αποτέλεσμα τον ελλιπή φωτισμό και αερισμό (Ζήβας 1998, 10-16). Όλα αυτά μαρτυρούν ότι το Δυτικό Τμήμα ήταν μια αρκετά υποβαθμισμένη περιοχή με σπίτια φτηνής κατασκευής – όπως φαίνεται και από το γεγονός ότι στη συγκεκριμένη περιοχή βρέθηκαν τα περισσότερα ερειπωμένα σπίτια (Ζήβας 1998, 10-16) – στα οποία διέμεναν άνθρωποι του μεροκάματου με χαμηλό οικονομικό εισόδημα και κατ' επέκταση κοινωνική θέση.

Μέσα από τα μαθητολόγια των δύο σχολείων και την παρατήρηση των οδών στους οποίους κατοικούσαν οι μαθητές που φοιτούσαν σε αυτά τα σχολεία διαπιστώνουμε ότι μέχρι και τη δεκαετία του 1960 οι εγγραφές γίνονταν σύμφωνα με την ισχύουσα κατανομή των μαθητών στην αντίστοιχη σχολική περιφέρεια του κάθε σχολείου. Τα όρια μάλιστα αυτών των περιφερειών ήταν ξεκάθαρα διακριτά, ακολουθώντας όχι μόνο την μορφολογική, πολεοδομική διάκριση της πόλης αλλά και την κοινωνικοοικονομική. Αναντιστοιχία μεταξύ των εγγραφών των μαθητών και των σχολικών περιφερειών ανά σχολείο παρατηρείται μετά το 1965 μέχρι και το 1970 στα πλαίσια ενός γενικότερου πνεύματος ελαστικότητας και ανοχής από τις Διευθύνσεις των δύο Δημοτικών στην εγγραφή του μαθητικού τους δυναμικού (βλ. πρακτικά ΠΥΣΠΕ του 1966 αριθμ. Πράξης 8/12-7-1966), η οποία οδήγησε στον επαναπροσδιορισμό των σχολικών περιφερειών το 1971 (υπ. αριθμ. 6/14-9-1971 Πράξης του ΝΥΣΔΕ). Ωστόσο, όσον αφορά στα σχολεία της έρευνάς μας διατηρείται η υπάρχουσα διάκριση των σχολικών περιφερειών με το 4^ο Δημοτικό να συγκεντρώνει τα παιδιά του Δυτικού Ρεθύμνου και το 1^ο Δημοτικό τα παιδιά του Ανατολικού και επιπρόσθετα ένα μέρος της νέας πόλης. Ουσιαστικά όμως αυτή η κατανομή έμεινε ανενεργή, καθώς τον Ιούνιο του 1972 τα δύο σχολεία συγχωνεύτηκαν.

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι η διάκριση των σχολικών τομέων μεταξύ των μαθητών των δύο σχολείων ακολουθεί τη διάκριση που προκύπτει από τη μορφολογία και τη φυσιογνωμία της πόλης του Ρεθύμνου η οποία συνεπάγεται και μια κοινωνικοοικονομική διάκριση μεταξύ των κατοίκων της, καθώς το Δυτικό Ρέθυμνο τόσο κτριακά όσο και πολεοδομικά παρουσιάζει μία υποβάθμιση και δεν είναι τόσο ελκυστικό για τους οικονομικά εύρωστους σε σχέση με το Ανατολικό Ρέθυμνο.

Όσον αφορά στις εγγραφές των μαθητών στα δύο σχολεία διαπιστώνουμε ότι από το 1935 μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1950 υπήρχε μεγαλύτερη συνέπεια και τυπικότητα στην τήρηση των σχολικών περιφερειών σε σχέση με τις εγγραφές των μαθητών στη δεκαετία του 1960. Αυτό ίσως να μαρτυρά και την πρόθεση των συντελεστών της εκπαίδευσης να μην διαταράζουν την υπάρχουσα κοινωνικοοικονομική διαστρωμάτωση της εποχής, καθώς μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1950 οι κοινωνικές τάξεις ήταν διακριτές με αρκετά συμπαγή τα όρια μεταξύ τους. Αντίθετα, στα μέσα της δεκαετίας του 1960 η αλματώδης τουριστική ανάπτυξη προκάλεσε και την οικονομική άνθιση του Ρεθύμνου και ανέτρεψε σ' ένα βαθμό την υπάρχουσα κοινωνικοοικονομική κατάσταση, θέτοντας σε νέα βάση τις κοινωνικές δομές.

4.2. Επάγγελμα πατέρα

Από τα μαθητολόγια και των δύο σχολείων καταγράψαμε και συγκεντρώσαμε τα επαγγέλματα των πατεράδων των μαθητών από το σχολικό έτος 1935-36 μέχρι και το σχολικό έτος 1971-72.

Μέσα από την καταγραφή των επαγγελμάτων ανακαλύψαμε επαγγέλματα που σήμερα έχουν εξαφανιστεί και που ικανοποιούσαν τις ανάγκες της ρεθυμνιώτικης κοινωνίας σε δεδομένες χρονικές στιγμές, όπως τα επαγγέλματα του εφαιματοποιού,⁴⁶⁸ ή του εφραπλωματή⁴⁶⁹ που εμφανίζονται μέχρι και τη δεκαετία του 1930, ή τα επαγγέλματα του καρεκλοποιού, του κοσκινοποιού, του πεταλωτή που εμφανίζονται μέχρι τη δεκαετία του 1940, ή τα επαγγέλματα του λευκοσιδηρουργού,⁴⁷⁰ του σαγματοποιού, του σαπουνοποιού, του караγωγέα,⁴⁷¹ του λεμβούχου⁴⁷² που εμφανίζονται μέχρι και τη δεκαετία του 1960. Από την

⁴⁶⁸ Εφαιματοποιός= αυτός που φτιάχνει κρητικές δεσιές

⁴⁶⁹ Εφραπλωματής = αυτός που φτιάχνει παπλώματα

⁴⁷⁰ Λευκοσιδηρουργός= αυτός που φτιάχνει σκεύη από κασσίτερο

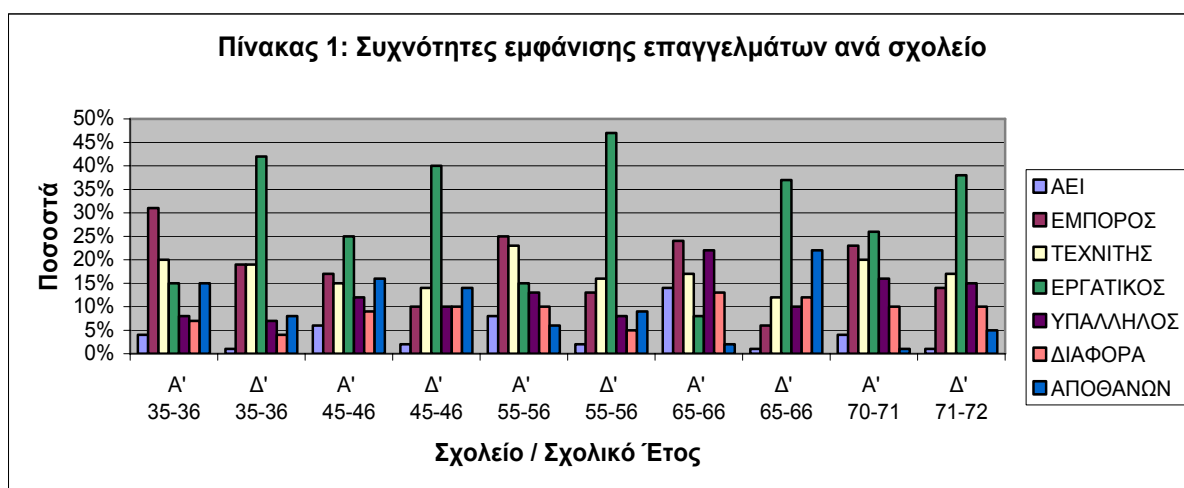
⁴⁷¹ Καραγωγέας= αυτός που μεταφέρει πράγματα με το κάρο

⁴⁷² Λεμβούχος= βαρκάρης που μεταφέρει τους επιβάτες των επιβατικών πλοίων από και προς το λιμάνι

άλλη μεριά με το πέρασμα του χρόνου εμφανίζονται νέα επαγγέλματα όπως του βιομήχανου ή του επιχειρηματία στη δεκαετία του 1950 ή αυξάνεται σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους η συχνότητα εμφάνισης κάποιων επαγγελμάτων, όπως του κτίστη – οικοδόμου ή του υπαλλήλου στις δεκαετίες του 1960-70.

Ωστόσο για τις ανάγκες της δικής μας εργασίας, δηλαδή για την αποτύπωση της κοινωνικοοικονομικής κατάστασης των μαθητών των δύο σχολείων κρίναμε σκόπιμο να ομαδοποιήσουμε τα επαγγέλματα των πατεράδων που καταγράψαμε και να δημιουργήσουμε έξι κατηγορίες. Όπως φαίνεται και στον Πίνακα 1, που ακολουθεί, οι κατηγορίες είναι: Πτυχιούχος των ΑΕΙ (όπως γιατρός, δικηγόρος, δάσκαλος κ.λπ.), Έμπορος (όπως καφεπώλης, δερματέμπορος, υφασματέμπορος κ.λπ.), Τεχνίτης (όπως βαρελοποιός, υποδηματοποιός, ράπτης κ.λπ.), Εργατικός (όπως αρτεργάτης, παραγωγέας κ.λπ.), Υπάλληλος (όπως τελωνειακός υπάλληλος, αστυνομικός, φαροφύλακας κ.λπ.) και η έκτη κατηγορία που περιλαμβάνει διάφορα ανέπταχα επαγγέλματα στις παραπάνω πέντε κατηγορίες, όπως συνταξιούχος, άεργος, γεωργός κ.λπ.

Τέλος η έβδομη κατηγορία είναι μια ειδική κατηγορία και αναφέρεται στους ορφανούς μαθητές που βρέθηκαν να φοιτούν και στα δύο σχολεία στα πλαίσια μιας γενικότερης πολιτικής της εποχής για διασπορά των τροφίμων του ορφανοτροφείου Ρεθύμνου στα πολυθέσια σχολεία της πόλης.

Με μία πρώτη ανάγνωση του Πίνακα 1 αυτό που βγαίνει αβίαστα, είναι ότι το επάγγελμα που πλειοψηφεί στους πατεράδες των μαθητών του 4^{ου} Δημοτικού σε όλες τις σχολικές χρονιές είναι το επάγγελμα του εργατικού το οποίο κυμαίνεται στις διάφορες χρονιές από 37% - 47%. Αυτός και μόνο ο δείκτης δηλώνει ότι τουλάχιστον οι μισοί μαθητές του 4^{ου} Δημοτικού ήταν γόννοι της εργατικής τάξης. Αν μάλιστα στο επάγγελμα του εργατικού προσθέσουμε και το επάγγελμα του τεχνίτη που συγκεντρώνει το αμέσως επόμενο μεγαλύτερο ποσοστό και που κυμαίνεται στις διάφορες σχολικές χρονιές από 10% - 23%, τότε θα λέγαμε ότι η πλειοψηφία των πατεράδων των μαθητών του 4^{ου} Δημοτικού ήταν εργάτες ανειδίκευτοι ή στην καλύτερη περίπτωση ειδικευμένοι τεχνίτες.

Η διαπίστωση αυτή σε συνδυασμό με τη χαμηλής ποιότητας κατοικία που διαπιστώσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο για τους κατοίκους του Δυτικού Ρεθύμνου, όπως ήταν και οι οικογένειες των μαθητών του 4^{ου} Δημοτικού, μαρτυρά ότι η πλειοψηφία αυτών των μαθητών ήταν εκπρόσωποι της κατώτερης οικονομικής και κοινωνικής τάξης.

Από την άλλη πλευρά παρατηρώντας τα επαγγέλματα με τα οποία ασχολούνταν οι πατεράδες των μαθητών του 1^{ου} Δημοτικού διαπιστώνουμε καταρχήν ότι από τη δεκαετία του 1930 μέχρι και τη δεκαετία του 1960 το επάγγελμα του εμπόρου είχε το προβάδισμα. Το 25% περίπου των μαθητών ήταν σταθερά όλα τα χρόνια γόννοι των εμπόρων, της αστικής τάξης, γεγονός που ήταν επόμενο, καθώς η περιοχή μόνιμης κατοικίας τους αποτελούσε το εμπορικό κέντρο της πόλης.

Εξαίρεση αποτελεί η μεταπολεμική περίοδος (σχολική χρονιά 1945-46), όπου πλειοψηφεί το επάγγελμα του εργατικού και βέβαια όχι αδικαιολόγητα εξαιτίας της οικονομικής ύφεσης της εποχής ως συνέπεια του πολέμου.

Επιπλέον θεωρούμε ότι παρακολουθώντας την επαγγελματική διαστρωμάτωση και κινητικότητα στα επαγγέλματα των πατεράδων του 1^{ου} Δημοτικού είναι σαν να παρακολουθούμε γενικότερα και σε μια διαχρονική εξέλιξη την επαγγελματική ζωή των κατοίκων της Ανατολικής πλευράς της παλιάς πόλης από το 1930 μέχρι το 1970.

Ειδικότερα, παρατηρώντας τον Πίνακα 1 διαπιστώνουμε ότι από τη δεκαετία του 1930 μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1950 υπήρχε μια ομοιογένεια στην επαγγελματική διαστρωμάτωση μεταξύ των επαγγελμάτων του πατέρα στους μαθητές του 1^{ου} Δημοτικού. Συγκεκριμένα πλειοψηφούσε το επάγγελμα του εμπόρου σε ποσοστό 25%, ακολουθούσε το επάγγελμα του τεχνίτη σε ποσοστό 20% και μια μικρή μερίδα 10% ασχολούντο με το επάγγελμα του εργατικού.

Αλλαγή του σκηνικού φαίνεται να διαμορφώνεται στη δεκαετία του 1960 (σχολική χρονιά 1965-66) όπου υπήρχε σημαντική άνοδος στο επάγγελμα του υπαλλήλου (22%) και μάλιστα του Δημόσιου, γεγονός που δείχνει να διαμορφώνεται μια νέα επαγγελματική κάστα. Ακόμη ενισχύονται σημαντικά τα επαγγέλματα που η άσκησή τους απαιτεί κατοχή πανεπιστημιακού πτυχίου (14%), ενώ το γεγονός ότι τη σχολική χρονιά 1970-71 μεταξύ των επαγγελμάτων υπερτερεί εκείνο του εργατικού, υποδεικνύει μια γεωγραφική κινητικότητα των «επιφανών» πολιτών της παλιάς πόλης του Ρεθύμνου προς τη νέα πόλη που εκείνη την περίοδο γνωρίζει μεγάλη ανοικοδόμηση.

Ωστόσο από το 1935 μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1960 η μορφή που είχε η επαγγελματική διαστρωμάτωση των γονιών των μαθητών του 1^{ου} Δημοτικού με μεγάλη συγκέντρωση εμπόρων και ελάχιστη εκπροσώπηση εργατών, επιβεβαιώνει το γεγονός ότι οι μαθητές του συγκεκριμένου σχολείου ήταν γόνιμοι των μεσαίων και ανώτερων κοινωνικά στρωμάτων της εποχής.

Έτσι με γνώμονα τον τόπο κατοικίας και το επάγγελμα των γονιών του μαθητικού δυναμικού του 1^{ου} και του 4^{ου} Δημοτικού συμπεραίνουμε ότι το 1^ο Δημοτικό που στεγαζόταν στο ισόγειο του Τούρκικου σχολείου, το «κάτω» δηλαδή σχολείο (σύμφωνα με την ονομασία που του είχαν δώσει οι ίδιοι οι μαθητές) ήταν το σχολείο της αστικής τάξης, ενώ το «πάνω» σχολείο, το 4^ο Δημοτικό που στεγαζόταν στον πρώτο όροφο του κτιρίου ήταν ξεκάθαρα το σχολείο της εργατικής τάξης. Διαπιστώνουμε δηλαδή ότι παρόλο που κτιριακά τα δύο αυτά σχολεία ταυτίζονταν, η κοινωνικο-οικονομική προέλευση των μαθητών ήταν διαφοροποιημένη και θεσμικά κατοχυρωμένη καθώς λειτουργούσαν υπό διαφορετικές διευθύνσεις.

Στην περίοδο μάλιστα που συζητάμε, όπου η Ελλάδα προσπαθούσε να ορθοποδήσει μετά τη μικρασιατική καταστροφή και το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η διαφορετικότητα μεταξύ των πολιτών εστιαζόταν στο κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο και ήταν ξεκάθαρα οριοθετημένη. Ο διαφορετικός για την κυρίαρχη αστική τάξη, ήταν ο εκπρόσωπος της εργατικής τάξης ο οποίος κατοικούσε σε συγκεκριμένη περιοχή, όπου οι συνθήκες διαβίωσης δεν έλκυαν τον αστό, και που έστελνε τα παιδιά του σε διαφορετικά σχολεία από εκείνα της αστικής τάξης.

Η διάκριση αυτή φαίνεται να ήταν απαραίτητη για την εποχή, καθώς υπήρχε η πεποίθηση στην αστική τάξη ότι ο συγχρωτισμός με τα παιδιά της εργατικής τάξης ήταν κακή συναναστροφή. Δεν είναι τυχαίο το δίστιχο που έλεγαν οι μαθητές του «κάτω» σχολείου για το «πάνω» σχολείο:

«Το πάνω το σχολείο είναι τρελοκομείο,
μαζεύει τα παιδάκια, τα κάνει αλητάκια»,

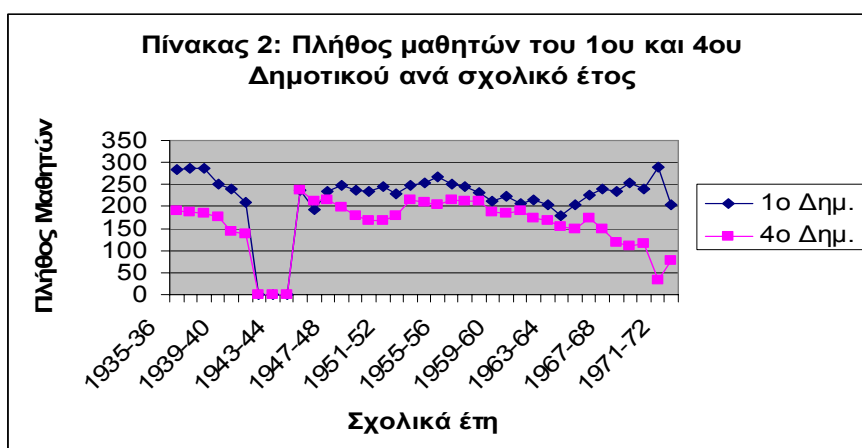
ενώ οι μαθητές του 4^{ου} Δημοτικού αποκαλούσαν τους μαθητές του 1^{ου} «βουτυρόπαιδα».

4.3. Η στάση της πολιτείας απέναντι στα δύο σχολεία

Στη συνέχεια θα επιχειρήσουμε να διερευνήσουμε τη στάση της εκπαιδευτικής διοίκησης απέναντι στα δύο σχολεία, μέσα από τη μελέτη των Πρακτικών του ΠΥΣΠΕ και του ΝΥΣΔΕ και από άλλα έγγραφα του αρχείου του 1^{ου} Δημοτικού, αφού το αρχείο του 4^{ου} Δημοτικού, πλην των μαθητολογίων, πιθανότατα να έχει καταστραφεί.

Καταρχάς όσον αφορά στο ιδιοκτησιακό καθεστώς του ανταλλάξιμου πρώην Οθωμανικού Σχολείου στο οποίο στεγάζονταν και τα δύο σχολεία παρατηρούμε ότι το 1959⁴⁷³ το εν λόγω κτίριο περιήλθε στην αποκλειστική κυριότητα του 1^{ου} Δημοτικού το οποίο αγοράστηκε με χρήματα της Σχολικής του Εφορίας και η Σχολική Εφορία του 4^{ου} Δημοτικού δήλωνε εξώδικα ότι καμία αξίωση δεν θα είχε επί του ακινήτου. Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι η Σχολική Εφορία του 1^{ου} Δημοτικού, του σχολείου των εμπόρων, μεριμνά ώστε να εξασφαλίσει κτιριακά τα παιδιά της να έχουν το δικό τους σχολείο. Συνεπώς από το 1959 ιδιοκτησιακά τουλάχιστον το σχολείο ανήκει στο 1^ο Δημοτικό και ίσως αυτό να προμηνύει και μια πρόθεση των φορέων για απεμπόληση του σχολείου της εργατικής τάξης από το κτίριο.

Στον Πίνακα 2, που ακολουθεί, παρουσιάζεται το πλήθος των μαθητών που φοιτούσαν και στα δύο σχολεία από το 1935 μέχρι και το 1972.

Από την γραφική παράσταση προκύπτει καταρχήν μια αριθμητική υπεροχή του 1^{ου} έναντι του 4^{ου} Δημοτικού και μια πτωτική τάση στο μαθητικό δυναμικό και των δύο σχολείων που στο 4^ο έχει ξεκινήσει από τη σχολική χρονιά 1944-45, ενώ στο 1^ο είναι ιδιαίτερα εμφανής από το σχολική χρονιά 1955-56. Εκτιμούμε ότι αυτή η αριθμητική υποχώρηση των μαθητών και στα δύο σχολεία οφείλεται στη γεωγραφική κινητικότητα του πληθυσμού της παλιάς πόλης, δηλαδή στην μετατόπιση των αστών προς τη νέα πόλη, καθώς μετά την δεκαετία του 1960 το 2^ο Δημοτικό Σχολείο εξελίσσεται σε σχολείο της αστικής τάξης.

Έτσι, αυτή η πτώση του μαθητικού δυναμικού και των δύο σχολείων από τη μια πλευρά, το ιδιοκτησιακό καθεστώς του σχολείου ως κτίριο από την άλλη, καθώς και το γεγονός ότι η σχολική περιφέρεια και των δύο σχολείων είναι τελικά η παλιά πόλη του Ρεθύμνου στο σύνολό της, κρίνουμε ότι θα έπρεπε να είχε οδηγήσει την εκπαιδευτική διοίκηση στη συγχώνευση των δύο σχολείων από το 1960, αφού αριθμητικά, κτιριακά και σε επίπεδο σχολικής περιφέρειας αποτελούσαν ένα σχολείο. Αντί της συγχώνευσης των δύο σχολείων, ο τότε Αναπληρωτής Επιθεωρητής εισηγήθηκε μόνο τον υποβιβασμό της οργανικότητας του 4^{ου} Δημοτικού (βλ. Πράξεις ΠΥΣΠΕ 8/12-7-1966, 8/18-7-1967, 8/16-7-1968) και για το 1^ο Δημοτικό πρότεινε τη διατήρηση των έξι οργανικών του θέσεων με την αιτιολογία ότι «το 1^ο Δημοτικό καλύπτει το μεγαλύτερο τμήμα της παλιάς πόλης και εφόσον οι εγγραφές των μαθητών γίνουν σύμφωνα με τους σχολικούς τομείς της πόλης τότε ο μαθητικός πληθυσμός του θα αυξηθεί» (βλ. υπ' αριθμ. 8/12-7-1966 Πράξη ΠΥΣΠΕ σελ. 8). Επιπλέον συμπληρώνει ότι «είναι το μόνο πλήρες Σχολείο της Περιφέρειας εις το οποίο γίνονται αι υποδειγματικά διδασκαλίες και πειραματισμοί επί των νέων μεθόδων διδασκαλίας» (βλ. υπ' αριθμ. 8/12-7-1966 Πράξη ΠΥΣΠΕ σελ. 8).

Συνεπώς η όλη στάση των εκπροσώπων της πολιτείας απέναντι στο 1^ο Δημοτικό, στο σχολείο της αστικής τάξης, μαρτυρά ένα καθεστώς προστασίας, μέριμνας και φροντίδας ώστε να έχει το δικό του κτίριο, να λειτουργεί ως ένα πλήρες εξαθέσιο σχολείο με σκοπό να

⁴⁷³ Βλ. Τον υπ' αριθμόν 161/1959 Τίτλο κυριότητας (παραχωρητήριο) του Υπουργείου Οικονομικών

μη διαταραχθούν οι ισορροπίες και η ομαλή λειτουργία του συγκεκριμένου σχολείου. Γιατί το 1^ο Δημοτικό δεν ήταν μόνο το σχολείο της αστικής τάξης, των οικονομικά εύρωστων της εποχής, αλλά και το σχολείο εκείνο που – ενδεχομένως εξαιτίας της κοινωνικής σύνθεσης του μαθητικού του δυναμικού – είχε επιλεγεί από τη Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης στο να εφαρμόζονται οι σύγχρονες μέθοδοι διδασκαλίας και να λειτουργεί ως πρότυπο, πειραματικό σχολείο. Συνεπώς το κοινωνικό και γνωστικό – μαθησιακό προφίλ του 1^{ου} Δημοτικού απαιτούσε τη διαφοροποίησή του μαθητικού του δυναμικού από τους εκπροσώπους της εργατικής τάξης, τους φορείς του «περιορισμένου γλωσσικού κώδικα», τα «αλητάκια» και τη λειτουργία τους με ξεχωριστή Διεύθυνση.

Μόνο μετά το 1969 ήταν εφικτό οι εκπρόσωποι της Πολιτείας να εισηγηθούν τη συγχώνευση των δύο σχολείων, η οποία και έγινε πράξη τρία χρόνια αργότερα το 1972. Γιατί τότε αφενός η οικονομική άνθιση εξαιτίας της ανάπτυξης του τουρισμού είχε εξομαλύνει τις ταξικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των κατοίκων της παλιάς πόλης του Ρεθύμνου και αφετέρου μια σημαντική μερίδα των αστών του Ανατολικού Ρεθύμνου είχε ήδη μετακινηθεί γεωγραφικά προς τη νέα πόλη και τα προάστια της, με αποτέλεσμα μεταξύ των μαθητών του 1^{ου} και του 4^{ου} Δημοτικού να υπάρχει μια σχετική κοινωνικο-οικονομική ομοιογένεια, η οποία οδήγησε ανώδυνα στην συγχώνευση των δύο σχολείων.

5. Συμπεράσματα

Ανακεφαλαιώνοντας και με παράδειγμα την ιστορία του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου διαπιστώνουμε ότι ανάλογα με τις κοινωνικο-ιστορικές εξελίξεις διαφοροποιούνται κάθε φορά και οι οριοθετήσεις της διαφορετικότητας, της ετερότητας.

Στην περίοδο που μελετάμε από το 1935 μέχρι το 1972 όπου η Ελλάδα αντιμετωπίζει πολλαπλά κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα και υπάρχει έντονη κοινωνική διαστρωμάτωση η διαφορετικότητα εντοπίζεται στο κοινωνικό επίπεδο. Ο έτερος παίρνει τη μορφή του κοινωνικά Άλλου, του εκπροσώπου της εργατικής τάξης, του χαμηλού οικογενειακού εισοδήματος, των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Σε μια τέτοια περίοδο όπου οι αντιθέσεις είναι έντονες, παρατηρείται ότι μεταξύ της αστικής και της εργατικής τάξης υπάρχουν ξεκάθαρες οριοθετήσεις όσον αφορά στον τόπο κατοικίας, Ανατολικό και Δυτικό Ρέθυμνο, στην επαγγελματική δραστηριοποίηση, έμπορος και εργάτης, αλλά και στα σχολεία στα οποία φοιτούν τα παιδιά της κάθε τάξης, 1^ο και 4^ο Δημοτικό.

Αυτές τις κοινωνικές οριοθετήσεις η πολιτεία φαίνεται να τις περιφρουρεί και να περιβάλλει με ένα κάλυμμα προστασίας και μέριμνας τα παιδιά της αστικής τάξης τα συμφέροντα της οποία υπηρετεί σε μια προσπάθεια διατήρησης της κυρίαρχης τάξης πραγμάτων, η οποία συνιστά το «κανονικό», με βάση το οποίο κρίνεται και οριοθετείται το «διαφορετικό».

Βιβλιογραφία

Πηγές

- Ν.Δ. 103 (Επισ. Εφημ. 67/Β/03-09-1901) «Περί Ιδρύσεως Δημοτικών Σχολείων»
- Ν. 4397/1929 (ΦΕΚ 309/Α/24-8-1929) «Περί Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως» .
- Μαθητολόγια του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ρεθύμνου 1935/36 έως 1971/1972
- Μαθητολόγια του 4^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ρεθύμνου 1935/36 έως 1971/1972
- Υπ. αριθμ. 8/12-7-1966 Πράξεως του ΠΥΣΠΕ Νομού Ρεθύμνης «Περί καταργήσεων, υποβιβασμών, ιδρύσεων, προαγωγών, διαιρέσεων και συγχωνεύσεων Σχολείων και Νηπιαγωγείων»
- Υπ. αριθμ. 8/18-7-1967 Πράξεως του ΠΥΣΠΕ Νομού Ρεθύμνης «Περί καταργήσεων, υποβιβασμών, ιδρύσεων, προαγωγών, διαιρέσεων και συγχωνεύσεων Σχολείων και Νηπιαγωγείων»
- Υπ. αριθμ. 8/16-7-1968 Πράξεως του ΠΥΣΠΕ Νομού Ρεθύμνης «Περί καταργήσεων, υποβιβασμών, ιδρύσεων, προαγωγών, διαιρέσεων και συγχωνεύσεων Σχολείων και Νηπιαγωγείων»
- Υπ. αριθμ. 6/14-9-1971 Πράξεως ΝΥΣΔΕ Νομού Ρεθύμνης «Ανακατανομή Σχολικών Περιφερειών Δημοτικών Σχολείων πόλεως Ρεθύμνης»

- Υπ. αριθμ. 871/1972 απόφαση του Περιφερειακού Διευθυντή Κρήτης (ΦΕΚ 426/Β/14-6-1972) «Περί καταργήσεων, υποβιβασμών, και συγχωνεύσεων σχολείων της περιφέρειας του ΝΥΣΔΕ Νομού Ρεθύμνης».

Μελέτες

Δερεδάκης, Ν.Ι. (2005). *Ένας περίπατος στην παλιά πόλη του Ρεθύμνου*. (2^η έκδ.). Ρέθυμνο: Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο Ρεθύμνης.

Ζήβας, Δ.Α. (Επιστ. Υπεύθ.) (1998). *Ρέθυμνο. Λειτουργική φυσιογνωμία και προστασία της παλιάς πόλης*. Ανάκτηση τις 09 Μαΐου 2007 από το <http://www.rethymno.gr/paliapoli/03emp.htm>.

Κασσιμάτης, Π.Γ. (1953). *Ιστορική επισκόπηση της εν Κρήτης Εκπαιδεύσεως. Ιστορία των σχολείων της Κρήτης*. Αθήνα.

Κοντογιάννη, Δ. (2007). *1^ο Δημοτικό Σχολείο Ρεθύμνου: Όψεις της ετερότητας*. Στο Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου «Η Ελληνική Γλώσσα ως δεύτερη/ ξένη. Έρευνα, Διδασκαλία και Εκμάθησή της», 12-14 Μαΐου 2006. Φλώρινα: (υπό έκδοση).

Κρυοβρυσανάκης, Λ.Κ. (2006). *Πανόραμα Ρεθύμνου*. Ρέθυμνο: Γραφοτεχνική Κρήτης.